

les *corinthiarum* (G.L. Gregori et L. Rustico), sont distingués des femmes pour lesquelles est proposé un catalogue épigraphique de vingt-sept textes (A. Buonopane). Ceux qui s'adonnaient à la broderie, mêlant fils de textile et fils de métal précieux, soit les artistes de l'*ars plumaria*, ont eux aussi reçu une place dans ce livre (L. Parisini). Enfin, les graveurs et ciseleurs, les *caelatores*, ont été étudiés à partir des textes et des inscriptions (G. Di Giacomo).

Bilan. Au total, cet ouvrage, qui s'appuie sur les textes, sur l'épigraphie et l'archéologie, propose des conclusions très convaincantes. Il fait connaître sous un aspect nouveau l'aristocratie romaine. Dans le passé, les

historiens ont étudié les carrières, mais pas ou peu les autres aspects de ce milieu. Il en ressort que les riches romains vivaient une contradiction : d'un côté, ils devaient prouver leur richesse en étalant leur luxe ; d'un autre côté, ce même luxe était condamné, car il était jugé contraire à la morale.

Voilà donc un livre recommandé.

Yann Le Bohec

Université Paris-Sorbonne (Paris IV)

<https://doi.org/10.5565/rev/faventia.179>

© del autor

REMOLÀ VALLVERDÚ, Josep Anton (ed.)
Vil·la romana dels Munts (Tarraco)
Tarragona: MNAT, 2023, 684 p.
ISBN 978-84-193267-4-4

Aquest volum estableix una gran fita en els estudis de conjunt de les *uillae* i, més específicament, en aquells que se centren en la seva *pars urbana*. Però és encara més encomiable perquè esdevé una contribució determinant a l'assortiment de monografies que versen sobre aquesta tipologia de jaciments arqueològics. La vil·la dels Munts (Altafulla, Tarragona) és l'exemple per excel·lència d'aquesta mena de jaciments al nostre país. De pla, es tracta d'una publicació esperada i desitjada per la comunitat científica especialitzada en aquesta temàtica.

Per als estudiosos de l'*ager Tarraconensis*, la vil·la dels Munts s'erigeix en un exemple paradigmàtic d'allò que va suposar l'ordenació del camp seguint el model de les *uillae* romanes. És clar que sorprèn el contrast entre l'entitat i la significació d'aquest jaciment, el millor conservat del seu tipus a Catalunya i un dels millors de l'Estat espanyol, amb el nombre de publicacions de què disposem sobre la vil·la dels Munts. Aquesta és una altra de les fites que la monografia assolix amb nota, atès que esdevé un punt

i a part en els estudis que es puguin realitzar a partir d'ara.

Val a dir que aquest llibre no exhaureix la potencialitat de suscitar publicacions que té la vil·la; tanmateix, contribueix a donar llum a un conjunt de dades inèdites de gran entitat que s'han generat durant els últims setanta anys d'intervencions arqueològiques. Així, cal reconèixer tant els esforços individuals com institucionals; i especialment, en paraules de l'editor, els afanys de José Sánchez Real, Pedro Manuel Berges Soriano i Francesc Tarrats Bou, responsables de la recerca a la vil·la dels Munts al llarg de diferents moments. Gràcies a tots ells, ara disposem d'aquesta monografia a les nostres llibreries de referència.

L'edició científica a càrrec de Josep Anton Remolà Vallverdú ha esdevingut un element clau per a l'articulació del volum i de la seva mà, sempre brillant, s'ha pogut posar ordre a un conjunt de tretze contribucions i disset autors. D'aquesta forma, la monografia obre amb les salutacions de Sònia Hernández Almodovar, Directora General del Patrimoni Cultural, i de Mònica

Borrell Giró, Directora del Museu Nacional d'Arqueologia de Tarragona. Les congratulacions deixen pas a un primer capítol de presentació on es descriu l'obra i la seva trajectòria de publicació. En aquest punt, s'inicia el cos principal del volum, format per un capítol de síntesi i onze contribucions de caràcter temàtic.

El segon capítol de l'edició, el signen Josep Anton Remolà Vallverdú, Jacinto Sánchez Gil de Montes i Francesc Tarrats Bou, responsables de la recerca arqueològica duta a terme al jaciment. Es tracta d'un capítol troncal i revela un esforç de síntesi notable. S'estructura posant ordre cronològic als diferents àmbits de la vil·la i propo-sant, per tant, diferents horitzons interpretatius del jaciment. També dedica la seva part conclusiva a la vinculació entre la vil·la dels Munts i l'emperador Adrià.

Els següents capítols de la monografia obeeixen, com ja hem dit, a diverses temàtiques. El primer d'aquest grup i el tercer del llibre va a càrrec de Carmen Guiral Pelegrín i porta per títol «La decoració pintada». En aquest apartat es posa especial, atenció entre d'altres, al frontal d'*Oceanus* amb el *titulus pictus* de *Caius Valerius Avitus* i la seva esposa *Faustina*. Precisament els *tituli picti* són l'objecte d'estudi de Francisco Beltrán Lloris, autor del quart capítol de la monografia. L'autor aprofundeix en aquells *tituli picti* escrits en grec i llatí, però també i de forma general en l'epigrafia recuperada.

El capítol cinquè obre pas a tot un conjunt d'articles de la monografia reservats a les decoracions arquitectòniques, materials lapidis, elements musius, etc. El cinquè, però, se centra en els capitells recuperats de la galeria panoràmica de la vil·la dels Munts i el signa Javier Domingo Magaña. El capítol sisè, a càrrec de Rosario Navarro Sáez, tracta la decoració musiva pavimental i parietal. Es destaquen els quadres en

opus vermiculatum i els *sectilia* parietals. El capítol setè el signa Eva Maria Koppel i el vuitè Julio César Ruiz Rodríguez, tots dos dedicats a l'estatuària. Aquest jaciment destaca especialment pel conjunt escultòric que s'ha conservat. De tot el conjunt, l'escultura d'*Antinous* és en si mateixa excepcional i vincula una vegada més, si es vol, la vil·la amb l'emperador Adrià. Aquest grup de contribucions es tanca amb el capítol signat per Anna Gutiérrez Garcia-Moreno i Laura Galán Palomares, centrat en els revestiments marmoris, molt variats i presents a diverses àrees de la vil·la, com per exemple a les seves termes.

En el cas de la numismàtica, la investigadora Imma Teixell s'encarrega de l'estudi de la circulació monetària a partir del conjunt de monedes recuperat a les termes als anys setanta. La seva contribució és seguida pel capítol onzè, signat per Joaquín Ruiz de Arbulo Bayona. Un treball imprescindible dedicat a la figura de *Caius Valerius Avitus*, *legatus* del emperador Antoni Pius i *duumvir* de Tàrraco. El seu nom és testimoniats pels *tituli picti* i una *origo* recuperada d'un pou. Cal pensar que va ser un dels residents de la vil·la, tal com apunten els autors de la monografia.

El capítol dotze el signen Andrea Fernández Vilela i Maria Eulàlia Subirà de Galdacano. La contribució té per títol «Una mort violenta a finals del segle III d.C.» i versa sobre l'estudi forense dut a terme sobre l'UE96/4609. Les autores conclouen que es tracta d'un individu adult amb múltiples impactes al crani provocats amb un objecte contundent i afilat que van ser la causa de l'*obitus*. Les mateixes autores ho vinculen a les incursions franques de finals del segle III. Aquesta contribució se suma a tot un conjunt de diversos autors que defensen aquestes incursions com un dels successos traumàtics que varen assolir l'*Ager Tarraconensis* en aquestes dates¹.

1. Sense ànim de ser exhaustiu, vegeu: TARRATS, F. *et al.* (1998). «Excavacions a l'àrea residencial de la vil·la romana dels Munts (Altafulla, tarragonès)». *Empúries* 51, p. 197-226; TARRATS, F. *et al.* (2000). «Nuevas excavaciones en el área residencial de la villa romana dels Munts (Altafulla,

Per acabar, el capítol tretzè a càrrec de Katie Tardío i Lúdia Colominas Barberà repassa els resultats dels estudis faunístics duts a terme en les darreres intervencions arqueològiques de la vil·la dels Munts. La monografia finalitza amb les traduccions al castellà i a l'anglès de les conclusions de cada contribució, la bibliografia i un índex de sigles i abreviatures.

No m'agradaria finalitzar sense subratllar que *Vil·la romana dels Munts (Tarraco) és de facto* un volum de referència per als estu-

dis de territori que es duen a terme a l'àmbit de l'antiga capital provincial. Sense dubte, un llibre fruit de l'erudició dels seus editors i contribuents que sempre formarà part de les nostres biblioteques.

José María Carrasco López
 Universitat Autònoma de Barcelona
<https://doi.org/10.5565/rev/faventia.183>

ALBERTI, Leon Battista

De commodis litterarum atque incommodis

Edició de Mariangela Regoliosi

Florència: Edizioni Polistampa, 2021, 514 p. (2 volums)

ISBN 978-88-596-1979-6

Des de sempre els estudiosos del món clàssic han hagut de recórrer a la comparació: els romans van comparar la seva cultura i les seves fites polítiques amb les de Grècia; Virgili va imitar Homer; i Plutarc, a les seves *Vides paral·leles*, va equiparar les virtuts de Cèsar amb les d'Alexandre. Fins i tot avui als pocs —poquíssims— estudiants de grec encara se'ls demana que contrastin les estructures d'aquesta llengua amb les del llatí. I, des de l'Antiguitat, moltes cultures occidentals han avaluat el seu pensament, art o literatura tot comparant-los amb els models de Grècia i Roma. Cap altre moviment històric no personifica aquest diàleg amb el món antic (aquesta comunicació amb els morts, si hom vol) millor que l'humanisme renaixentista. Amb les armes de la filologia, a partir de final del segle XIV els humanistes —amb

Francesco Petrarca com a guia— van fer dels textos clàssics que anaven recuperant un paradigma gairebé absolut. La filologia fou entesa, però, no com un exercici retòric o com un joc literari sinó amagant darrere seu tot un projecte, una norma ètica i pedagògica absoluta. Des de terres italianes —i en no més d'un segle i mig— el moviment humanista es va escampar per tot Europa i va acabar per determinar totes i cadascuna de les facetes de la vida intel·lectual del Renaixement, i va deixar empremses en la cultura literària en llatí i en vulgar, en el món dels estudis bíblics, en el pensament polític, l'art, la filosofia i també la ciència, cosa que molt sovint s'oblida.

Un d'aquests humanistes fou Leon Battista Alberti (1404-1472). Versat en diversos àmbits del coneixement, Alberti va excel·lir com a teòric de l'arquitectu-

Ager Tarraconensis, estudio preliminar». *MM* 41, p. 358-79; MACIAS, J.M. *et al.* (2013). «Crisi o invasió? Els francs i la destrucció parcial de Tàrraco al s. III». A VIDAL, J.; ANTELA, B. (eds.). *Más allá de la batalla. La violencia contra la población en el mundo antiguo*. Zaragoza: Pórtico, p. 193-214; CARRASCO, J.M.; OLESTI, O. (2023). «Late Antique Villae in the Ager Tarraconensis. Territorial and Fiscal Transformations». *European Journal of Post-Classical Archaeologies*, 13, 177-204.